

НОТАТКИ ПРО ДЕЯКІ БОТАНІЧНІ ТЕРМІНИ

В. Я. МАР'ЮШКІНА

Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України
Україна, 01014 Київ, вул. Тімірязєвська, 1

Цілеспрямована та спонтанна інтродукція рослин спричинила появу низки нових термінів, які не завжди вдало використовуються. У зв'язку з цим розглянуто й проаналізовано терміни "синантропні рослини", "бур'яни", "синантропізація", "адвентизація". Викладено позицію автора щодо їх використання.

Цілеспрямована та спонтанна інтродукція неминує вносити корективи в усі сфери життя людини. Це стосується в першу чергу ботаніки, оскільки вона розробляє теоретичні засади інтродукції та акліматизації рослин і вивчає їх практичні наслідки. У зв'язку з посиленою останнім часом інтеграцією наук нові поняття буквально заповнили ботаніку, тому необхідно виважено і вдумливо підходити до їх введення й застосування, розробляти їх ієрархічну структуру, інакше ми ризикуємо одержати різнобій у термінології та надлишкову, заплутану синоніміку. На жаль, положення з термінологією поки що вимагає доробки [10]. Це, очевидно, цілком природні труднощі розвитку, але їх не можна лишати поза увагою, бо вони впливають на якість ботанічних досліджень та публікацій.

Дана праця присвячена ботанічній термінології, пов'язаній не лише з інтродукцією та акліматизацією рослин, а й з антропогенним впливом на рослинний покрив, який є їх неминучим наслідком. Займаючись експериментальною фітоценологією антропогенних місцезростань, автор була змушена зверну-

ти увагу на неоднаковий зміст, що вкладали в одні й ті самі терміни різні автори.

Так, "синантропні рослини" за значенням прирівнюються до поняття "бур'яни" [8]. Останнє більшість авторів трактує як рослини, зростання яких на певних ділянках небажано [1—3, 7], причому беруться до уваги любі угіддя, навіть водоймища [14]. Проте "синантропний" — значить "зв'язаний з людиною". Тому доведеться звернутись до первинного значення слова: *syn* (грец.) — разом, *antropos* — людина, тобто "синантропні організми — животные и растения, существование которых связано с человеком и населенными пунктами" [9, с. 1210]. Тому, поза всяким сумнівом, сюди повинні належати і культивовані, бажані для людини організми — рослини й тварини — синантропні як за походженням, так і за специфікою зростання чи проживання [3, 16]. Багато які з них існують лише в культурі, тобто поруч з людиною. Тому, цілком погоджуючись з наведеним вище визначенням даних організмів, вважаю за доцільне уточнити, що до них належать як культивовані людиною види, так і ті, що спонтанно вторгаються й поширюються (бур'яни).

Це саме стосується й поняття "синантропізація", що визначається як "проникнен-

ня в місцеву флору видів, занесених людиною» [84, с. 217]. І хоч, здавалося б, слід було мати на увазі всі синантропні види й культивари, майже всі ботаніки звужують цей термін до значень “засмічення”, “забур’янення”, але ці поняття зовсім неадекватні поняттю “синантропізація”, бо останнє включає в себе як поширення людиною культурних рослин, так і спонтанне вторгнення бур’янів. Таким чином, яскравим прикладом синантропізації флори та рослинності є величезні простори, зайняті посівами та насадженнями культурних рослин.

Деяко кращим є становище з терміном “адвентизація”, але, враховуючи зазначені вище проблеми, варто навести деякі пояснення, щоб уникнути неточностей. Термін “адвентизація флори” було запропоновано С.С. Харкевичем [12] для означення проникнення в місцеву флору заносних видів. Пізніше було запропоновано термін “адвентизація рослинності”, який означає процес активного розмноження, вторгнення у фітоценози й поширення занесених видів, внаслідок чого рослинність набуває вигляду, не властивого даному регіону [4].

Таким чином, відношення до інтродукції та акліматизації рослин не може бути однозначним. Віддаючи належне великій користі, яку має людство від поширення таких інтродуцентів, як кукурудза, пшениця, соя, буряк тощо, не варто забувати, що природні процеси довкілля не мають нічого спільного з інтересами людини. Останні частіше суперечать законам природи. Так, при інтродукції відбувається розрив консортивних зв’язків, що призводить до деяких видів, позбавлених природного контролю, нестримного розмноження і поширення на нових територіях. Причому між цілеспрямовано й спонтанно інтродукованими рослинами не можна провести різкої межі.

Наприклад, ваточник сірійський (*Asclepias syriaca* L.), амброзія полинолиста (*Ambrosia artemisiifolia* L.) були свідомо завезені людиною — перший як волокниста рослина, каучуконос, медонос, друга — як лікарська рослина (замінник хіни). Результат відомий — обидві здичавіли, а амброзія полинолиста зараз відкриває список карантинних видів.

Звідси витікає, що “натуралізація”, за С.С. Харкевичем [12], який має на увазі лише свідомо інтродуковані людиною види, звужує справжнє значення слова, котре є по суті синонімом “акліматизації адвентивного виду на новій території” і, до речі, в цьому значенні і вживається більшістю авторів [5, 6, 11].

Взагалі антропоцентристська позиція характерна для більшості ботаніків, особливо тих, що займаються інтродукцією рослин. Вони мимоволі поділяють рослини на “погані” та “хороші”, на культури й бур’яни, забуваючи при цьому, що така межа умовна, та й проведена вона людиною, а не природою. Для природи (та й для людини як її часточки) зараз надзвичайно актуальна реінтродукція видів природної флори як найнадійніший засіб скорочення кандидатів до Червоної книги [13, 15].

Таким чином, наведений вище аналіз приводить до таких підсумків. Синантропні види — це всі види, зв’язані з людиною, як спонтанні, так і культурні. Адвентивні види — це частина синантропних (за незначним винятком на зразок сейшельської пальми *Lodoicea sechellarum*), що також включають в себе як культурний, так і спонтанний елементи. При цьому не слід забувати, що навіть якщо адвентивний вид не занесений людиною, остання своєю діяльністю створює умови для натуралізації непроханого гостя, а тому такий вид теж слід віднести до синантропних.

Синантропізація флори — це збільшення частки синантропних видів рослин (культурних і спонтанних) в списках флори регіону; синантропізація рослинності — зростання частки угруповань синантропних видів внаслідок антропогенного впливу (посіви, насадження та інші вторинні угруповання). Адвентизація флори — збільшення у флорі регіону частки адвентивних видів; адвентизація рослинності — тривалий процес, під час якого адвентивний вид набирає чисельність і починає домінувати в угрупованнях, внаслідок чого рослинність регіону набуває вигляду, йому не властивого. Наприклад, посіви кукурудзи чи соняшника, засмічені амброзією полинолистою на півдні України, — типовий приклад адвентизації рослинності,

оскільки природна рослинність тут відсутня і великі простори більше нагадують такі Центральної та Північної Америки. Це не значить, що автор закликає припинити вирощування цих культур, а лише те, що природу слід розглядати з точки зору законів її розвитку, пристосовуючи до них свої інтереси. А для цього важливе правильне трактування зазначених вище понять.

З ієрархічної схеми обговорюваних понять видно, що адвентивні та індигенні види — це частка синантропних, кожна з цих груп ділиться на культурні та спонтанні (бур'яни).

Тому, на думку автора, формулювання "адвентивні та синантропні види", яке, на жаль, трапляється у деяких авторів, є неточним і невірним [5].

Таким чином, плутанина з ботанічною термінологією, пов'язаною зі спонтанною і цілеспрямованою інтродукцією та антропогенним впливом, відбиває непросто положення людини в природі, коли вона є водночас і біологічним, і соціальним об'єктом. Акуратне і вдумливе поводження з термінами буде лише сприяти взаєморозумінню.

1. Альгрєн Д., Клінгмен Г., Вольф Д. Борьба с сорными растениями. — М.: Изд-во иностр. лит., 1953. — 315 с.
2. Котт С. А. Карантинные сорные растения и борьба с ними. — М.: Сельхозиздат, 1953. — 223 с.
3. Крафтс А., Роббинс У. Химическая борьба с сорняками. — М.: Колос, 1964. — 455 с.
4. Мар'юшкіна В. Я. Оптимизация экологических условий рудеральных местообитаний и некоторых агрофитоценозов // Тез. Всесоюз. совещ. "Агрофитоценозы и экологические пути повышения их стабильности и продуктивности". — Ижевск: Ижев. гос. ун-т, 1988. — С. 142—143.

5. Проблемы изучения адвентивной флоры СССР // Материалы совещ., 1—3 февр. 1989 г. — М.: Наука, 1989. — 137 с.
6. Протопопова В. В. Синантропная флора Украины: Автореф. дис.... д-ра биол. наук. — Киев, 1988. — 52 с.
7. Сельскохозяйственный энциклопедический словарь. — М.: Сов. энцикл., 1989. — 655 с.
8. Словарь ботанических терминов / Под ред. И. А. Дудки. — Киев: Наук. думка, 1984. — 306 с.
9. Советский энциклопедический словарь. — М.: Сов. энцикл., 1988. — 1599 с.
10. Тихомиров В. Н. Актуальные задачи изучения адвентивных и синантропных растений // Проблемы изучения адвентивной флоры СССР. Материалы совещ., 1—3 февр. 1989 г. — М.: Наука, 1989. — С. 3—6.
11. Туганов В. В., Пузырев А. Н. Гемерофиты Вятско-Камского междуречья. — Изд-во Урал. ун-та, 1988. — 123 с.
12. Харкевич С. С. Пути использования и охраны природной флоры // Интродукция растений и зеленое строительство. — Киев: Наук. думка, 1973. — С. 5—8.
13. Graf A. Flora und Vegetation der Friedhöfe in Berlin (West). — Verh. Berlin. Bot. Ver. — 1986. — 5, N 10. — S. 210.
14. Haag K. H. Effective control of waterhyacinth using Neochetina and limited herbicide application // J. Aquat. Plant. Manag. — 1986. — 24. — P. 70—75.
15. Krupka B. W. Vegetationskundliche Aspekte extensiver Dachbegrünungen // Rasen-Turf-Gazon, 1988. — S. 105—111.
16. Thellung A. Zur Terminologie der Adventiv und Ruderalfloristik // Allg. Bot. Zeitschr. System. — 1918—1919. — 24, N 9/12. — S. 36—42.

Надійшла 17.11.99

ЗАМЕТКИ О НЕКОТОРЫХ БОТАНИЧЕСКИХ ТЕРМИНАХ

В. Я. Мар'юшкіна

Национальный ботанический сад им. Н. Н. Гришко НАН Украины, Киев

Целенаправленная и спонтанная интродукция растений послужила причиной появления ряда новых терминов, не всегда удачно используемых. В связи с этим рассмотрены и проанализированы термины "синантропизация", "адвентизация". Изложена позиция автора по их использованию.

NOTES ABOUT SOME BOTANICAL TERMS

V. Ya. Maryushkina

M. M. Grishko National Botanical Gardens, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

The terms "synanthropic plants", "adventios plants", "weeds", "sinanthropisation", "adventisation" were analysed. The structure of these terms is given. The position of the author about their use it is stated.